

## FRA YDRE STRUKTURER TIL INDRE KATEGORIER – En »realistisk« hypotese om barnets kategoridannelse.

Jens Wilbrandt

*På grundlag af de sidste 25 års spædbarnsforskning gøres op med den tidligere psykoanalytisk og kognitivt dominerede spædbarnsopfattelse. På grundlag af Sterns begreb »amodal perception« og som alternativ til hans opfattelse af »den subjektive oplevelses basale elementer« opstilles en hypotese om barnets kategoridannelse. Det foreslås at psykiske kategorier udvikles på grundlag af sansede strukturer i verden. Mulige strukturer i det tidlige samspil behandles, udfra en opfattelse af at barnet først og fremmest er rettet mod sociale samspil. På grundlag af den opstillede hypotese kritiseres dele af Sterns og Trevarthens spædbarnsopfattelser, herunder deres opfattelse af kategorierne selv og anden, og en alternativ opfattelse af disse kategoriers grundlag fremføres. Endelig fremføres nogle implikationer af den opstillede hypotese for såvel teoretisk som anvendt psykologi.*

»Et af de gennemgående problemer i forståelsen af spædbørn er fortsat vanskeligheden ved at finde forenende begreber og et fælles sprog, som kan omfatte de strukturdannelser, som fremkommer på oplevelsens forskellige områder.«

(Stern 1994, side 73-74).

### Indledning

Den nyere spædbarnsforskning er fremkommet med en lang række resultater vedrørende spædbarnets kapaciteter og fænomener i det tidlige samspil. Disse stemmer meget dårligt overens med den tidligere opfattelse af spædbarnet som »autistisk« og isoleret fra omverden af en »stimulus-barriere«, noget som den tidligere psykoanalytiske spædbarnspsykologi fremførte (eksempelvis Mahler 1988, side 58).

---

Jens Wilbrandt er studerende ved psykologi på Københavns Universitet, og ansat som konstitueret støttepædagog i Herlev Kommune.

Også den opfattelse, at barnets indre psykiske repræsentationer («ske-maer») måtte gå forud for specifikke adfærdskapaciteter og sensoriske kapaciteter (en hovedtanke i den kognitivistiske udviklingspsykologi, se eksempelvis Piaget 1971; Bjerg 1971 samt Meier 1974), er der sat spørgsmålstegn ved med de nyere resultater.

## Spædbarnets sansning

Barnet sanser og reagerer på indtryk fra omverden fra længe før fødslen, og dets evne til at differentiere mellem forskellige sansende indtryk er allerede fra fødslen meget veludviklet. Især barnets auditive, taktile og proprioceptive sanser er veludviklede (For en nærmere gennemgang af udviklingen af barnets sensoriske kapaciteter, se Cole & Cole 1993 og Björkvold 1994). Barnets udvikling er allerede i foster-tilstanden afhængig af ydre sansning, og bl.a. på grundlag af denne sansning udvikles præferencer for bestemte stimuli. Specielt synes barnet at udvikle stimulus-præferencer som er sociale og afgørende for samspillet med omsorgspersoner.

### *Stimulus-præferencer*

»Mennesket er født med præference for og tendens til at være opmærksom på bestemte træk indenfor stimulusfeltet og det gælder for stimulation inden for alle sensoriske modaliteter (...) Spædbørn kommer også til verden med 'opmærksomhedsstrategier' (potentielle måder at samle information på)« (Stern 1994, side 70-71).

Megen forskning har taget udgangspunkt i dette, og har undersøgt hvilke specifikke stimulus-præferencer som den nyfødte og det senere spædbarn kan siges at have. Disse vil kort blive gennemgået, men vi skal i gennemgangen være opmærksom på, at det måske er mere afgørende at spørge om, hvornår og hvordan disse stimuli-præferencer opstår; om deres grundlag.

Den nyfødte foretrækker:

- Den menneskelige stemme fremfor anden lyd (Cole & Cole 1993, side 129 samt Stern 1994, side 49).
- Moderens stemme fremfor andre stemmer (Cole & Cole 1993, side 90 og Björkvold 1992, side 19).
- Sød smag fremfor sur eller neutral (Stern 1994, side 135).
- Moderens lugt fremfor andre lugte (måske på grundlag af biokemisk indlæring i fosterperioden (Trevarthen 1988, side 17)).

Forsøg som er lavet med spædbørn få uger gamle spædbørn påpeger, at spædbarnet foretrækker lugten af moderens mælk frem for andre lugte (Cole & Cole 1993, side 135 samt Stern 1994, side 49).

Vedrørende visuelle præferencer er det påvist, at den nyfødte foretrækker komplekse visuelle former frem for simple og muligvis ansigter (eller ansigtslignende former) fremfor andre former (Cole & Cole 1993, side 133-34 samt Stern 1994, side 50). En anden fortolkning af disse resultater påpeger, at spædbarnet foretrækker »kontingente hændelser« (Poulsen 1994, side 47).

En af dem som er gået mere ind i spørgsmålet om stimulus-præferencerne grundlag og oprindelse, er DeCaspar som har udført nogle forsøg vedrørende spædbarnets prænatale sansning og den nyfødtes stimulus-præferencer (her refereret fra Björkvold 1992, side 19; Cole & Cole 1993, side 90; Trevarthen 1993, side 145). Ved at sætte mødre til, i sidste del af deres graviditet, at læse bestemte vers, kunne DeCaspar påvise at denne prænatale sansning influerede på den nyfødtes stimulus-præferencer, således at spædbarnet foretrak det fra fostertilstanden kendte. DeCaspar havde hermed vist at der finder en form for prænatal indlæring sted.

DeCaspar's påvisning af at visse stimulus-præferencer er indlært prænatalt, er afgørende, og det er nærliggende at stille spørgsmålet om også andre stimulus-præferencer er påvirket af den prænatale sansning. Jeg vil senere bygge videre på denne tankegang og foreslå, at hele spædbarnets oplevelse i en vis forstand opbygges og struktureres ud fra den tidlige (herunder prænatale) sansning.

### ***Social rettethed***

En meget stor del af den nyfødtes stimuli-præferencer »favoriserer« stimuli som indgår i det tidlige samspil fremfor andre stimuli, og dette kan i sig selv betragtes som en stærk rettethed mod det sociale samspil. Men også mange andre fænomener indikerer en stærk rettethed hos spædbarnet mod det menneskelige samspil, bl.a. »attachment-behavior« (Bowlby 1991, side 177); »innate motives for human contact« (Trevarthen 1994, side 599), og »preadaptedness« (Papousek & Papousek 1990, side 119). Her vil jeg (med begreber lånt fra Asplund 1992 og Bateson 1972) foreslå at barnet betegnes som socialt-responsivt; dvs. med en tendens til at indgå i samspil med andre mennesker, og i andre interaktive systemer<sup>1</sup>. Barnets sociale rettethed bliver afgørende når jeg, senere i artiklen, vil lede efter strukturer i den verden barnet sanser.

### **Stern – om grundlaget for spædbarnets oplevelse.**

Stern har i sin bog »Barnets interpersonelle univers« (1994) fremlagt en teori som forsøger at samle op på mange af de nævnte resultater indenfor én og samme referenceramme. Han beskriver fire faser i selvets udvikling: Den gryende selvornemmelse, oplevelsen af et kerneselv, oplevel-

sen af et subjektivt selv og oplevelsen af et verbalt selv. Det centrale og samlende omdrejningspunkt i Sterns fremstilling er barnets subjektive oplevelse. Jeg vil her koncentrere mig om Sterns bidrag vedrørende **grundlaget for den subjektive oplevelse**, og vil senere forsøge at udvikle dette. Jeg mener at Stern mangler et solidt grundlag for sine overvejelser om selvoplevelsen og dette gør hans fremstilling uklar på afgørende punkter.

### ***Amodal perception***

Stern (1994) referer til nogle undersøgelser hvor det er påvist at spædbarnet »er i stand til at foretage informationsoverføring fra én modalitet til en anden.« (Stern 1994, side 58-59). Dette skaber problemer ift. den tidligere opfattelse af spædbarnets perception og oplevelse. Ifølge denne tankegang (hvor Piagets begreb om skema-indlæring er grundlæggende) ville spædbarnet først skulle danne adskilte skemaer for de forskellige sansemodaliteter, og derefter skulle disse skemaer interaktionelt have påvirket hinanden, således at et koordineret skema kunne være opstået (Piaget & Inhelder 1971; Meier 1974; Harris 1983, side 692-93).

Stern forklarer fænomenet ud fra det, som han kalder amodal perception (hvor det amodale henviser til, at perceptionen sker uafhængigt af sansemodalitet): »Spædbarnet synes således at have en medfødt generel evne, der kan benævnes *amodal perception*, til at opfatte information inden for en given sensorisk modalitet og på en eller anden måde overføre den til en anden sensorisk modalitet. Vi ved ikke, hvordan de er i stand til [red: at] gennemføre denne opgave.«...»Spædbørn forekommer at opleve universet som en perceptuel enhed« (Stern 1994, side 61). Stern mener at kunne forklare den amodale overføring, i kraft af en hypotese om at sansningen repræsenteres i spædbarnet i en amodal form, »en perceptuel enhed«. Dette uddyber han senere, og peger på at »spædbarnets oplevelse er **global**« (Stern 1994, side 76). Det centrale i denne hypotese er, at spædbarnet ikke menes at kategorisere det sansede, men at det repræsenteres/perciperes i en udifferentieret global form.

### ***Sterns »immanente kategorier«***

Senere uddyber Stern (1994) sin opfattelse af spædbarnets oplevelse, hvorved den får en anden drejning: »Disse abstrakte repræsentationer, som spædbarnet oplever er ikke syn, lyde, berøring, og konkrete genstande, men snarere former, intensitet, og temporale mønstre – oplevelsens mere 'globale' kvaliteter.« (Stern 1994, side 61). Og senere fortsætter han: »De [red:spædbørnene] sanser, perciperer, handler, 'erkender', mærker deres indre motivationstilstande og bevidsthedstilstande og oplever dem direkte som intensitet, form, temporale mønstre, vitalitetsfølelser, kategoriale følelser og hedonisk betoning. Dette er den tidlige subjektive oplevelses basale elementer.(...). Alle oplevelser omstøbes så at

sige i nye konstellationer ud fra det spæde barns samlede basale subjektive elementer.« (Stern 1994, side 76).

### **Kritik af Stern**

Her er vi ved det centrale omdrejningspunkt, hvor jeg er uenig med Stern. Han indfører her nogle kategorier (former, intensitet, temporale mønstre, vitalitetsfølelser, kategoriale følelser og hedonisk betoning) som han mener er grundlag for barnets oplevelse, og kalder disse »den tidlige subjektive oplevelses basale elementer«<sup>2</sup>. Hermed nærmer Stern sig kraftigt en »kantiansk« forståelse af spædbarnets kategorisering, som jeg er uenig i. Kant mente at mennesket er født med nogle á-priori kategorier som går forud for al menneskelig erkendelse. Vi er således kun istand til at erkende ud fra disse kategorier. I lighed med Kant, behandler Stern »den tidlige subjektive oplevelses basale elementer« som á priori-kategorier, som eksisterer forud for den sansning som de kategoriserer. Min indvending (som vil blive tydeliggjort i den opstillede hypotese om spædbarnets oplevelse) går på disse kategoriers grundlag og oprindelse. Bl.a. De-Caspar's påvisning af den prænatale indlæring er et vægtigt argument for, at den tidlige sansning øver indflydelse på barnets måde at opfatte verden.

Idet Stern påpeger at spædbarnets oplevelse struktureres ud fra a-priori givne kategorier, mener jeg at han fastholder den tidligere kognitivistiske udviklingspsykologi's grundantagelse om, at indre kategorier/repræsentationer går forud for og er nødvendige forudsætninger for den subjektive oplevelse.

Jeg har tidligere kritiseret Sterns teori for at være uklar på afgørende punkter. Dette skal nu uddybes. Stern står udenfor spædbarnets oplevelsesunivers og forsøger at beskrive spædbarnets oplevelse. Denne oplevelse har nogle ydre forudsætninger (hændelser, objekter mv. som sanses) og nogle indre forudsætninger (ifølge Stern nogle á priori-kategorier). En af årsagerne til at Stern er uklar er, efter min mening, at han ikke opretholder en klar skelnen mellem barnets indre psykiske kategorier, Sterns egne begreber til at beskrive og begribe spædbarnets oplevelse, og de ydre forudsætninger for denne oplevelse! Nogle af Sterns centrale begreber skal på én og samme tid fange spædbarnets subjektive oplevelseskvalitet, beskrive kvaliteter ved de ydre hændelser/objekter og samtidig indgå i Sterns videnskabelige begrebsapparat. Dette gælder eksempelvis de opstillede »basale elementer« for barnets oplevelse (se eksempelvis Stern 1994, side 62-64, 66-67 og 74-76). Ved ikke at opretholde denne skelnen, begår Stern en (klassisk) fejl; han forsøger at forstå barnets subjektive oplevelse ud fra sine egne begreber (det der ifm. studier af dyr bliver kaldt antropomorfisme). Hermed bliver Sterns projekt – at vise at spædbarnets selv-opfattelse ikke er kvalitativt forskellig fra voksnes –

forkludret på forhånd<sup>3</sup>. Til sidst i artiklen vil jeg forslå en alternativ måde at afdække og begribe spædbarnets oplevelse på.

### **En hypotese om spædbarnets oplevelse.**

#### ***To forskellige oplevelses-måder***

Hvis vi accepterer at barnets tidligste oplevelse er udifferentieret (som Stern indikerer), dvs. at det sansede ikke kategoriseres, bliver det nødvendigt at skelne mellem denne oplevelsesmåde, og en mere differentieret oplevelsesmåde. Skelnen og kategorier er nødvendige forudsætninger for den mere udviklede oplevelsesmåde (som delvist overlapper med det der i andre sammenhænge kaldes bevidsthed/bevidst oplevelse mv.). Den udviklede oplevelsesmåde er struktureret og forudsætter at noget (figur) træder frem i forhold til noget andet (grund).

Disse to forskellige oplevelsesmåder, vil i det følgende blive benævnt henholdsvis *umiddelbar oplevelse* og *kategoriseret oplevelse*. Indlejret i denne opdeling ligger en antagelse af, at subjektiv oplevelse eksisterer forud for kategorisering. Denne forudantagelse er diskuterbar (og er blandt andet afhængig af hvad man forstår ved subjektiv oplevelse), men her skal det blot nævnes at den udgør grundlaget for nedenstående hypotese.

I kraft af denne opdeling bliver udviklingspsykologien stillet overfor en omformning af spørgsmålet om hvad spædbørn oplever. I stedet må vi spørge om hvad der udgør grundlaget for de kategorier som spædbarnet udvikler. Og hvordan og hvornår disse kategorier udvikles?

#### ***Fra ydre strukturer til indre kategorier***

Min hypotese går i korthed ud på at spædbarnet skaber kategorier til at forstå og begribe verden ud fra det som det sanser. Den første subjektive oplevelse er udifferentieret/global/amodal, og *de strukturer som barnet sanser bliver grundlaget for barnets kategoriseringer af verden*. Det som barnet sanser er altså ikke alene bestemmende for barnets oplevelse her og nu, men tillige for de kategorier som udgør grundlaget for barnets senere kategoriserede oplevelse. Hermed bliver spørgsmålet om barnets oplevelse og perception også et spørgsmål om strukturer i barnets verden. Der er her god grund til at mene, at en meget væsentlig del af disse strukturer – i kraft af barnets rettedhed mod det sociale samspil og moderens og spædbarnets dispositioner for social adfærd – er at finde i det tidlige samspil (eksempelvis kan nævnes mønstre i omsorgspersonens stemmeføring samt temporale personrelaterede strukturer i samspillet, som begge vil blive behandlet senere i artiklen).

Hvor Stern mener, at det som strukturerer barnets oplevelse er immanent i barnet, forfægter jeg det synspunkt, at *disse kategorier findes som strukturer i den verden som barnet sanser*. Dette giver en forskel i forståelse, som er værd at pointere. Når Stern og Trevarthen (vil blive uddybet senere) hævder at »selv« og »anden« er medfødte kategorier i barnet, mener jeg med min forståelsesmåde, at disse kategorier udvikles på grundlag af en forskel i den ydre verden (ikraft af fysisk adskilthed, forskellig temporal struktur i adfærd mv.). Begrænsningen i barnets »erkendelse« af verden ligger derfor ikke i á priori kategorier, men i barnets sensoriske kapaciteter, og i den sansbare verden som findes og skabes omkring barnet.

### ***Vygotski's to planer***

Allerede omkring 1930 fremkom Vygotski med den ide som er grundlaget for hypotesen: At de højere psykologiske funktioner, forud for den intrapersonelle repræsentation, er at finde på det interpersonelle plan. »First it appears on the social plane, and then on the psychological plane. First it appears between people, as an interpsychological category, and then within the child as an intrapsychological category. This is equally true with regard to voluntary attention, logical memory, the formation of concepts, and the development of volition.« (Vygotski, her citeret efter Wertsch 1985, side 61).

Hvor Vygotski brugte denne antagelse til at forklare højere psykologiske funktioner som tænkning, sprog, hukommelse mv, bruger jeg den i forbindelse med mere »basale« fænomener som kan siges at udgøre grundlaget for fremkomsten af kategoriseret oplevelse (herunder selv- og anden-oplevelse og oplevelsen af intentioner).

Det er dog værd at være opmærksom på en mulig forskel i min og Vygotski's opfattelse af fænomenet på det ydre (sociale) plan. Vygotski's interessefokus var det pædagogiske område, og han betonedede derfor den kulturelle overførsel: »It is necessary that everything internal in higher forms was external, that is, *for others it was what it now is for oneself*.« (Vygotski, her citeret efter Wertsch 1985, side 62, min kursivering). Dvs. at fænomenet på det ydre plan primært er at finde hos en anden person (som et kulturelt fænomen) for derefter at optræde i samspillet. Jeg opfatter det i højere grad som et interpersonelt fænomen (interpersonelt=mellem personer) som opstår i samspillet, og ikke kan isoleres til den ene part<sup>4</sup>. Hermed mener jeg, at det også bliver muligt at forklare fremkomsten af nye fænomener, noget som har været et centralt kritikpunkt mod Vygotski's teori.

### ***Hypotesen opsummeret***

Jeg har med ovenstående hypotese foreslået at de kategorier som strukturerer sansningen snarere end at være immanente i barnet, udvikles i det tidlige samspil. Grundlaget for disse kategorier er først og fremmest at

finde på et ydre plan og derefter på et indre. På det ydre plan har jeg kaldt dem *strukturer* og på det indre kalder jeg dem *kategorier*. Når de indre kategorier er bevidste kalder jeg dem *begreber*. Begreber udgør grundlaget for videnskabens udforskning, forståelse, forklaring og beskrivelse.

Hypotesen implicerer, at vi skal lede efter strukturer i barnets sansbare verden. Som tidligere påpeget er barnet først og fremmest rettet mod strukturer i det tidlige samspil, og mod at indgå i disse. Og de sidste ca. 25 års forskning har da også afdækket en lang række strukturer i dette samspil mellem omsorgspersonen og barnet.

### Strukturer i det tidlige samspil

Undersøgelser af kommunikation i det tidlige samspil har afdækket nogle af de strukturer som kan danne grundlag for barnets udvikling af kategorier. Nogle af de mønstre man har fundet vedrører temporal koordination; dels mellem forskellige adfærdsmodaliteter (selv-synkroni), og dels mellem omsorgsperson og spædbarn (interpersonel synkroni). Andre fænomener omfatter temporale mønstre i kommunikationen (bl.a. turn-taking og protokonversation), vokale udtryk (motherese og »cry-patterns«) og sammenhænge mellem adfærdsenheder hos omsorgsperson og spædbarn (imitation og synkronisering af adfærd/affektive tilstande/opmærksomhedsfokus/blikføring/ansigtsudtryk mv.).

#### *Selv-synkroni og »intersynchronization«*

Et vigtigt fænomen indenfor den nonverbale kommunikation blev påvist af Condon & Ogston (1966). De fandt frem til at der kunne observeres rytmisk overensstemmelse mellem menneskets adfærd indenfor forskellige modaliteter (undersøgelsen demonstrerede synkroni mellem tale og de samtidige bevægelser hos voksne). Condon mener også at have fundet selvsynkroni hos barnet, men dog af en mere simpel karakter end hos normale voksne (Condon 1979, side 136).

Både Scaffer (1977) og Trevarthen (1988, side 15) er enige i, at spædbarnets adfærd er rytmisk og periodisk (dvs. strukturet i tid), og at denne struktur i første omgang er indre styret: »There is now an impressive body of evidence to show that from the beginning an infant's behaviour is organized in time and that periodicity thus found is mostly dependent on centrally regulated microrhythms (as seen in scanning and in sucking) or macrorhythms (as seen, for example, in state changes). These are at first internally regulated but very soon they become linked to external events, particularly to caretaker activities«. (Scaffer 1977, side 9).

Condon forklarer udviklingen fra en indre styret rytme til en ydre styret, med betegnelsen »infant synchronization« (Condon 1974), hvor sprogets

fonemiske opbygning antages at være forbindelsesled mellem spædbarn og omsorgsperson(-er). Sprogets fonemer udgør, ifølge Condon, den strukturerende faktor. »The human organism as a behavioural unity entrains with the micro structure of speech within as short a time as 50msec and a one-day-old infant is capable of this.« (Condon 1977, side 169).

Bl.a. Trevarthen har kritiseret dette synspunkt. Condon tager udgangspunkt i sproget (fonemerne) som den strukturerende faktor, og da spædbarnet endnu ikke er sprogligt, må det nødvendigvis få en passiv rolle. »I believe that they [red: the infants] are less passive in their entrainment than has been suggested, and doubt that synchronisation of this kind contributes to the development of language« (Trevarthen 1988, side 334). Andre faktorer end det fonemiske kan ligesåvel tages som udgangspunkt (eksempelvis bevægelser eller ansigtsudtryk), hvilket Trevarthen har gjort. Disse resultater peger i retning af en gensidig tilpasning til samspillet (se eksempelvis Trevarthen 1993). Trevarthen har på dette grundlag, betegnet det tidlige samspil som *intersynchronized* (Björkvold 1992, side 32) hvilket synes at være mere velegnet end Condon's betegnelse »infant synchronization«.

### **Proto-konversation**

M.C. Bateson (Bullowa, 1973) indførte begrebet protokonversation, som betegnelse for et gensidigt kommunikations- og aktivitets-mønster mellem omsorgsperson og spædbarn, og Trevarthen har videreudviklet begrebet, som betegnelse for barnets evner til at styre og indgå i en form for nonverbal konversation med skiftende aktivitet, og med gensidigt komplementerende adfærd. Han mener at kunne vise, at spædbarnet gennem styring af blik, hovedbevægelser, vokale udtryk mv, er i stand til at indgå i en kommunikation, som på mange måder svarer til den senere konversation. Et af de vigtige elementer udgøres af evnen til skiftevis at komme med »bidrag« til kommunikationen, hvor ikke kun imitativ men også kompletterende adfærd er afgørende (Trevarthen 1994).

### **Imitation**

Den kognitivt orienterede udviklingspsykologi har lagt vægt på en skelnen mellem imitation af reflektiv oprindelse og »ægte« imitation (Cole & Cole 1993, side 158). Ægte imitation sker på grundlag af kognitive repræsentationer og man har derfor ikke ment at denne form for imitation kunne forekomme fra fødslen. Bl.a. Trevarthen mener, at spædbarnet er istand til ægte imitation. Jeg vil undlade at gå ind i denne diskussion, idet jeg mener den er en del af diskussionen mellem en empiricistisk og en romantisk menneskeopfattelse; en diskussion jeg forsøger at holde mig udenfor.

Trevarthen (1994) refererer en lang række undersøgelser af imitation hos nyfødte: »In the first minutes or hours, infants have purposefully and

communicatively reproduced adult partners' expressions of the mouth, vocalizations, eyebrow movements, and hand opening and closing« (Ibid, side 599).

Også Cole & Cole referer nogle forsøg med imitation hos nyfødte udført af Andrew Meltzoff og Keith Moore (1977, 1983 og 1989). Disse forsøg påviser at spædbørns imitation af ansigtsudtryk forekommer. Interessant i undersøgelsen er imidlertid at imitationen ikke altid forekommer; således er det kun mellem 1/4 og 1/3 af forsøgene hvor spædbarnet imiterer<sup>5</sup>. Omend der stadig er uenighed om spædbarnets evne til at imitere, synes disse resultater »difficult to explain without assuming that the infants somehow matched what they did with what they saw the model doing« (Cole & Cole 1983, side 159).

Her vil jeg blot bruge resultaterne vedrørende imitation til at påpege, at der gennem imitation opstår strukturer i samspillet som vedrører den imiterede adfærd (ansigts-/følelses-udtryk, »musiske« fænomener<sup>6</sup> mv.). Barnets evne til imitation er altså betydende for hvilke strukturer der opstår i samspillet.

At det ikke kun er barnet som tilpasser sig det tidlige samspil, understreges også af undersøgelser af en række andre fænomener, bl.a. »motherese«.

### ***Motherese***

En lang række undersøgelser af omsorgspersonens specielle vokale udtryk, har forsøgt at afdække væsentlige strukturer i motherese, og dennes funktioner, og bl.a. Sundin (1980) har gjort sig nogle relevante overvejelser om spædbarnets oplevelse af disse vokale udtryk. »Spædbørn lærer meget hurtigt at høre forskel på tale og sang/musik, men da de ikke forstår sprogets meningsmæssige indhold, reagerer de også over for det som om det var et 'musikalsk system', dvs. på variationer i tonehøjde, tonefald, rytme, klang, intensitet, intonation, osv. *Disse musikalske egenskaber giver sproget en indholdsmæssig betydning*, og det fortsætter langt op i førskolealderen, ja strengt taget hele livet igennem, om end ikke på samme dominerende måde«. (Sundin 1980, side 55, min kursivering). Fælles for de fleste undersøgelser af prosodien i motherese er, at de forsøger at finde sammenhænge mellem omsorgspersonens specifikke intonationsmønstre og disses funktion ift. spædbarnets adfærd (eksempelvis Papousek & Papousek 1991, side 418). Undersøgelserne kan ikke påvise denne sammenhæng (bl.a. fordi de undersøger moderens vokale udtryk uden hensyn til barnets samtidige adfærd), men undersøgelserne underbygger at der er en delvis sammenhæng mellem intonationsmønstre og omsorgspersonens intention ift. spædbarnets adfærd (Stern et. al. 1982 og Papousek & Papousek 1991). Det synes således velunderbygget, at der kan findes nogle strukturer i prosodien i motherese, og at disse har en afgørende kommunikativ funktion i det tidlige samspil.

### **Opsummering**

Udfra ovenstående gennemgang synes det klart at der findes (eller ihvertfald er mulighed for) en lang række strukturer i det tidlige samspil, som kan udgøre grundlaget for udviklingen af barnets kategorier.

Samtidig viser resultaterne vedrørende kommunikation og i det tidlige samspil, at spædbarnet har afgørende indflydelse på de strukturer som opstår/eksisterer i det tidlige samspil. Hermed bliver det muligt at konceptuere barnets indvirkning på sit eget udviklingsgrundlag, uden af den grund at gøre barnet almægtigt (også Trevarthen har påpeget barnets væsentlige indflydelse på sit eget udviklingsgrundlag (Trevarthen 1979, side 343)).

Ydermere synes det væsentligt, at synligheden af en stor del af de behandlede strukturer forudsætter at vi betragter og undersøger samspillet som en helhed. Eller sagt på en anden måde, helheden udgør mere end summen af delene: I samspillet (helheden) opstår nogle fænomener/strukturer som ikke kan findes hos hverken barnet eller omsorgspersonen isoleret (delene).

Der er dog også en række strukturer i barnets sansbare verden, som ikke direkte relaterer sig til det tidlige samspil, men som alligevel kan danne grundlag for barnets kategorisering. Men i kraft af barnets sociale rettet-hed synes strukturerne i det tidlige samspil at være de væsentligste. Og desuden må det påpeges, at barnet ikke har det sensoriske grundlag for at sanse alle strukturer i sin omverden. Dels på grund af neurologiske be-grænsninger og dels på grund af rumlige og tidslige begrænsninger. Væ-sentligt er det også, at spædbarnets sansning også begrænses af andet end sansorganerne. Bl.a. skal vi huske på at en stor del af de nyere under-søgelser af spædbarnet koncentrerer sig om de tidspunkter hvor spædbar-net er vågen og »alerted« (årvågent). Og det er det jo langt fra hele tiden.

### **Sterns kategorier set i lyset af ovenstående hypotese**

Det er nu tid til at vende tilbage til Stern. Jeg har tidligere kritiseret hans teori for at betragte »den subjektive oplevelses basale elementer« som á-priori-kategorier. Men dette betyder ikke nødvendigvis at disse katego-rier er betydningsløse. Men de må ses som udsprunget af barnets sans-ning af strukturer i barnets sensoriske verden, og deres relevans må vur-deres udfra dette.

Som tidligere nævnt har forskningen påvist at spædbarnet sanser sin om-verden fra længe før fødslen. Så når vi taler om det nyfødte spædbarn, kan det altså godt tænkes at spædbarnet allerede har udviklet nogle af de kategorier som Stern påpeger (eller ansatser til kategorier) på grundlag af den prænatale sansning.

## Grundlaget for selv- og anden-oplevelse

Såvel Stern som Trevarthen har beskæftiget sig med kategorierne selv og anden, og disse kategoriers udvikling. Faktisk er det Sterns (1994) primære projekt at argumentere for udviklingen af barnets selv-oplevelse. Fælles for dem begge er at de, i en eller anden grad mener at disse kategorier er immanente i barnet. Her tager jeg udgangspunkt i Trevarthen som, på sin vis går endnu længere end Stern: »Neonatal imitation gives startling proof of the correspondence between *innate brain representations of the 'self' and 'other'* as potentially equivalent or covalent partners in an exchange of expressions and states of motivation« (Trevarthen 1994, side 599, min kursivering). Trevarthen indikerer her, at spædbarnet fødes med indre repræsentationer af selv og anden, og argumenterer ud fra resultater vedrørende spædbarnets medfødte evne til ægte imitation. Argumentationen bygger på opfattelsen af, at »ægte« imitation forudsætter indre repræsentationer af selv og anden; en af den kognitivistiske psykologis hovedantagelser.

Min opmærksomhed retter sig først og fremmest mod *fremkomsten* af kategorierne selv og anden. Jeg vil, i forlængelse af ovenstående hypotese, hævde at repræsentationerne selv og anden ikke er immanente i barnet (forstået som at de udelukkende har en genetisk og biologisk basis), men at de kun er til stede fra fødslen for så vidt som at barnet på grundlag af den prænatale sansning har udviklet kategorierne selv og anden. Ud fra den viden vi har om den prænatale sansning mener jeg ikke at den nyfødte kan siges at have udviklet disse kategorier i en gængs forstand. Men bl.a. den tidlige udvikling af den proprioceptive sans og den auditive sans indikerer at den nyfødte kan have udviklet *ansatser* til (eller med Sterns betegnelse »fornemmelser for«) kategorierne selv og anden. *Disse er dog meget forskellige fra den voksnes mere udviklede selv- og anden-oplevelse*, alene i kraft af at moder og barn i fostertilstanden er biokemisk og taktilt meget tæt forbundet. Den, ved fødslen indtrådte ændring af den kommunikative situation (vedr. barnets vokale og motoriske udtryk, barnets visuelle indtryk, og den ændrede taktile sansning), udgør et nødvendigt grundlag for fremkomsten af en udviklet (»voksen«) selv- og anden-oplevelse.

Den fremsatte hypotese vedrørende barnets oplevelse kan, i forbindelse med kategorierne selv og anden, opsummeres på følgende måde: Der eksisterer, i det tidlige samspil, strukturer som er personrelaterede og disse strukturer danner grundlag for barnets kategoriseringer. Disse personrelaterede strukturer er grundlaget for barnets oplevelse af selv og anden.

## Barnet og det musiske

Et interessant og væsentligt bud på en ny opfattelse af spædbarnet (og mennesket iøvrigt), kommer fra Jon-Roar Bjørkvold, professor i musikvidenskab ved Oslo Universitet, og hans bog »Det Musiske Menneske« (1992). Bjørkvold mener at mennesket (og først og fremmest barnet) er grundlæggende musisk<sup>7</sup>. Studier af det tidlige samspil (og nonverbal kommunikation i øvrigt) har vist, at meget af det menneskelige samspil kan beskrives ud fra en musisk forståelse og ved brug af musiske begreber. En række undersøgelser har da også benyttet sig af et »musisk« begrebsapparat (se eksempelvis Trevarthen 1988), ligesom fænomener som motherese og synkroni kan siges at være musiske fænomener. Hvis ovenstående accepteres bliver det musiske (qua de musiske strukturer i samspillet) væsentligt for at forstå barnets kategorisering.

Min position ift. Bjørkvold kan kort opsummeres således: Mennesket er rettet mod det sociale samspil. Det tidlige sociale samspil er i høj grad musisk (eller kan forstås ud fra musiske begreber). De musiske strukturer i dette samspil er grundlag for udviklingen af barnets kategorier. Det musiske som begreb synes derfor at være relevant for forståelsen af menneskets kategoriserede oplevelse.

## Sterns »musiske« vitalitetsfølelser

Også Stern (1994) beskæftiger sig med de musiske kvaliteter og forsøger at fange dem med betegnelsen »vitalitetsfølelser«. Det drejer sig om kvaliteter som normalt vil betegne »måden« en handling gøres på, fremfor handlingen i sig selv, og Stern nævner som eksempler begreber som »brusende, blegnende, flydende, eksplosiv, crescendo, decrescendo, bristende langtrukne«. Hvor vitalitetsfølelser henviser til en indre oplevelseskvalitet, henviser musisk samspil i højere grad til noget der foregår mellem spædbarn og omsorgsperson. Stern indikerer også at disse kvaliteter optræder i det tidlige samspil (Stern 1994, side 64), men han behandler dem samtidigt som immanente kategorier som strukturer spædbarnets oplevelse (Ibid, side 66). Som i diskussionen af kategorierne selv og anden, vil jeg hævde at disse musiske fænomener i første omgang findes på det ydre plan som strukturer, der danner grundlag for differentierede kvaliteter ved oplevelsen.

## Uenighed eller ordkløveri?

Min uenighed med Stern, Trevarthen og Bjørkvold rejser et spørgsmål som kræver en eksplicit behandling. Hvor stor er egentlig forskellen på

at mene at det som først er strukturer i barnets sansning (prænalt og i det tidlige samspil), senere bliver grundlaget for spædbarnets kategorisering af omverden – og på at mene at der er tale om immanente kategorier som strukturer barnets oplevelse? Jeg mener at denne forskel er væsentlig, idet den første forståelsesmåde påpeger:

- at kategorierne har et socialt grundlag og ikke et rent genetisk/biologisk.
- at vi endnu ikke er klar over hvordan og hvornår kategorierne udvikles.
- at der kan tænkes store individuelle forskelle i kategorier, afhængig af den tidlige sansning, og dermed også store kulturelle forskelle. Dette kan bl.a. skabe grundlag for en forståelse af forskellige former for patologi.
- at kategorierne kan gøres til genstand for undersøgelse gennem undersøgelse af strukturer i sansning i fostertilstanden og det tidlige samspil.
- at der kan tænkes at være kontinuitet i udviklingen af disse tidlige kategorier og de senere (herunder fremkomsten af sproget).
- at det bliver vigtigt for forståelsen af barnets udvikling, at se på hvilke strukturer som skabes/findes i barnets sansbare verden.
- at den prænatale periode har en afgørende og grundlæggende betydning for den senere udvikling, samt at den giver en ramme for at forstå denne betydning. For at forstå spædbarnets subjektive oplevelse, må vi undersøge den prænatale periode.
- at det tidlige samspil har en afgørende betydning, ikke kun for udviklingen af følelsesmæssig tilknytning til primære omsorgspersoner, men for barnets psykiske udvikling i det hele taget.
- at der kan tænkes at være en sammenhæng mellem spædbarnets prækategoriale sansning, udviklingen af kategorier og menneskets subliminale sansning iøvrigt. Hermed kan der måske påpeges nogle væsentlige aspekter om det som indenfor psykoanalysen kaldes det ubevidste og dets oprindelse. Også begreberne det førbevidste og det bevidste kan måske reformuleres på dette grundlag.

## Opsummering

Denne artikel har beskæftiget sig med grundlaget for spædbarnets oplevelse, (herunder selv- og anden- opfattelse). Jeg har således påpeget at grundlaget for barnets oplevelse (af selv og anden, intentioner, mv.) skal findes i barnets tidligste sansning og først og fremmest i det tidlige samspil. Med andre ord har jeg foreslået at hypoteser om indre psykiske fænomener må bygge på studier af den ydre adfærd/det tidlige samspil. Hermed kan mine overvejelser minde om behavioristernes syn på hvad vi skal studere, men det er vigtigt at forstå den afgørende forskel fra min op-

fattelse. Når jeg fremhæver vigtigheden af at studere det konkrete samspil, er det fordi jeg mener, at grundlaget for barnets psykiske udvikling skal findes i den reale verden. Den afgørende forskel ift. behavioristerne er, at de ikke mener at vi skal beskæftige os med de psykiske fænomener overhovedet.

Den ældre spædbarnspsykologi mente ikke at barnet var i stand til at sanse verden differentieret. De nyere resultater modsiger denne opfattelse. Barnet er i stand til at sanse verden meget lig voksne (se eksempelvis Neisser 1994, side 398-99), men dette betyder ikke nødvendigvis at de *oplever* verden ligesom os. Og det er her jeg har rettet kritik mod nyere/eksisterende spædbarnsopfattelser, herunder Sterns og Trevarthens.

Stern har i sin teori forsøgt at begribe barnets oplevelse *direkte*, og jeg har kritiseret dette. Hvis barnets oplevelse struktureres ud fra sansede strukturer i den ydre verden, må vi istedet undersøge disse strukturer, og dernæst undersøge i hvilket omfang barnet er i stand til og har mulighed for at sanse disse strukturer.

For en del af disse strukturer synes det afgørende, at vi betragter samspillet som en helhed som er styret af en cirkulær kausalitet, fremfor at se det som sammensat af separate adfærdsenheder som gennem en lineær kausalitet indvirker på den andens adfærd. Fænomener som synkroni og funktionen af motherese synes svære at få øje på når samspillet opsplittes og analyseres i små dele.

Spædbarnspsykologien har været præget af nogle mere grundlæggende filosofiske uenigheder. Bl.a. har den romantiske menneskeopfattelse kontra den empiricistiske spillet med i diskussioner om, i hvor høj grad de menneskelige kvaliteter er medfødte eller tillærte. Diskussionen om hvorvidt barnet er istand til »ægte« imitation kan ses som et udtryk for denne uenighed. Også uenigheden mellem den ældre og den nyere spædbarnsopfattelse kan ses som udsprunget af den mere overordnede diskussion. I denne artikel har jeg forsøgt at komme ud over (eller i hvert fald udenom) denne diskussion. Kategorier som selv- og anden- er ikke immanente i barnet (dvs. med et rent biologisk grundlag). De er reale fænomener, som opstår i det komplicerede samspil mellem biologiske, sociale og psykologiske faktorer, som vi bl.a. møder i det tidlige samspil.

## LITTERATUR

– Årstal umiddelbart efter forfatterangivelse er udgivelsesår på den anvendte udgave, mens årstal efter udgivelsessted angiver oprindeligt udgivelsesår, hvor denne er forskellig fra førnævnte.

- ASPLUND, JOHAN (1992): »*Det sociala livets elementära former*«. Bokförlaget Korpen. Göteborg (1987).
- BATESON, GREGORY (1972): »*Steps to an ecology of mind*«. International Textbook Company Limited. London.
- BATESON, G. (1991): »*Ånd og natur – en nødvendig enhed*«. Rosinante/Munksgaard. København (1979).
- BJERG, J. (1971): »*Tænkning og udviklingsforløb. Jean Piagets teori*«. Munksgaard. København.
- BJÖRKVOLD, J. (1992): »*Det musiske Menneske*«. Hans Reitzels Forlag. København (1989).
- BOWLBY, J. (1991): »*Attachment and Loss: Volume 1. Attachment*«. Penguin Books. London (1969).
- BULL, P. (1983): »*Body movement and Interpersonal Communication*«. Page Brothers. Norwich.
- BULLOWA, M. (ed.) (1979): »*Before Speech. The beginning of interpersonal communication*«. Cambridge University Press. New York.
- CONDON, W.S. (1974): »Synchrony demonstrated between movements of the neonate and adult speech«. *Child development* 1974, 45:456-462.
- CONDON, W.S. (1977): »A primary phase in the Organization of Infant Responding« i Scaffer: *Studies in mother-infant interaction*, side 153-176 (se denne).
- CONDON, W.S. (1979): »Neonatal entrainment and enculturation«, i Bullowa: *Before Speech*, side 131-148 (se denne).
- COLE, M. & S.R. (1993): »*The development of children*«. Scientific American Books. United States of America (by ikke angivet) (1989).
- DAVIS, F. (1973): »*Inside Intuition. What we know about nonverbal communication*«. The New American Library, Inc. New York (1971).
- DOWD, J.M. & TRONICK, E. (1986): »Temporal Coordination of Arm Movements in Early Infancy: Do Infants Move in Synchrony with Adult Speech?«. I *Child Development*, 1986, 57, side 762-776. By og forlag ukendt.
- FIELD, T.M. (1978): »The three R's of infant-adult interactions: Rhythms, repertoires and responsivity«. *Journal of pediatric Psychology* 3, 131-146.
- FROM, F. (1953): »*Om oplevelsen af andres adfærd*«. Nyt Nordisk Forlag. København.
- HARRIS, P.L. (1983): »Infant Cognition« i Mussen, P. H. (ed.): *Handbook of Child Psychology*, vol. II, side 690-747. John Wiley & Sons. USA, New York.
- KATZENELSON, B. (1994): »Mennesketilblivelsens koreografi og kundskabens grundlag«, i Neumann, A: *Det særligt menneskelige. Udviklingspsykologiske bileder*. Hans Reitzels Forlag. København.
- KATZENELSON, B. (1995): »Bevidstheden: en oversigt«. *Psyke og Logos* 1995, 16, side 267-314. Dansk psykologisk Forlag.
- KNUDSEN, P.B. (1993): »*Det tidlige samspil mellem mor og spædbarn – aspekter af normaludvikling, forstyrrelse og behandling*«. Speciale i Klinisk Psykologi. Det Kongelige Bibliotek. København.
- LIETH, L.v.d.(red); FABRICIUS, H; NIELSEN, L.L; BYMAN, J. (1973): »*Nonverbal kommunikation*«. Psykologisk Skriftserie nr.4. Akademisk Forlag. København.

- LIETH, L.v.d; KUSCHEL, R; PETERSEN, A.F. (1993): »Kommunikationens veje. Om basale kommunikationsformer hos mennesker og dyr«. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. Brøndby.
- MAHLER, S.M.; PINE, F. og BERGMAN, A (1988): »Barnets psykiske fødsel«. Hans Reitzels forlag. København (1975).
- MEIER, H.W. (1974): »Tre teorier om børns udvikling«. Nordisk Forlag. København (1965).
- NEISSER, U. (1994): »Self-perception and Self-knowledge«, i *Psyke og Logos* 1994, 15, side 392-407). Dansk psykologisk Forlag.
- PAPOUSEK, M. & H. (1991): »The meaning of Melodies in Motherese in Tone and Stress Languages« i *Infant Behavior and Development* 14, s.415-440.
- POULSEN, A. (1994): »Børns udvikling«. Nordisk Forlag. København.
- PIAGET, J. & INHELDER, B. (1971): »Barnets psykologi«. Hans Reitzels Forlag. København (1966).
- SCHAFFER, H.R (ed) (1977): »Studies in mother-infant interaction«. Academic Press. London.
- STERN, D. (1979): »De første seks måneder«. Hans Reitzels Forlag. København (1977).
- STERN, D. (1991): »Barnets interpersonelle univers«. Hans Reitzels Forlag. København (1985).
- SUNDIN, B. (1980): »Barnets musikalske udvikling«. Forlaget Børn og Unge. København (1978).
- SÖDERBERGH, R. (ed.) (1988): »Childrens Creative Communication«. Lund University Press. Lund.
- TREVARTHEN, C. (1979): »Communication and cooperation in early infancy: a description of primary intersubjectivity«. Fra Bullowa: »Before Speech. The beginning og interpersonal communication.« (se denne).
- TREVARTHEN, C. (1988): »Infants trying to talk: How a Child Invites Communication from the Human World.« I Söderberg: *Childrens Creative Communication*. (se denne).
- TREVARTHEN, C. (1993): »The self born in intersubjectivity: The psychology of an infant communicating«. I Neisser, U: »The perceived self. Ecological and interpersonal sources of self-knowledge.« Cambridge University Press. New York.
- TREVARTHEN, C. og AITKEN, K.J. (1994): »Brain development, infant communication, and empathy disorders: Intrinsic factors in child mental health«. *Development and Psychopathology*, 6, side 597-633. Cambridge University Press. USA (by uopgivet).
- VYGOTSKI, L. S. (1978): »Mind in society. The development of higher Psychological Processes«. Edited by Michael Cole et.al. Harvard University Press. London.
- WERTSCH, J. V. (1985): »Vygotski and the Social Formation of Mind«. Harvard University Press. London.
- ØLGAARD, B. (1983): »Om Gregory Batesons helhetsteori«. Bokforlaget Korpen. Göteborg (1978).
- ØLGAARD, B. (1986): »Kommunikation og økomentale systemer ifølge Gregory Bateson«. Forlaget Ask. Brabrand.

## NOTER

1. At barnet også har en tendens til at indgå i ikke-menneskelige »samspil« fremgår eksempelvis af Watsons undersøgelser hvor nogle spædbørn kunne styre en mobile/uro som var ophængt over deres vugge, mens en kontrolgruppe ingen indflydelse havde på uroens bevægelser (Watson 1971/1972, her refereret efter Cole & Cole 1993, side 248-49).
2. Det kan også tænkes at Stern blot forsøger at beskrive barnets kvalitativt anden oplevelsesmåde, men imidlertidigt behandler han de opstillede kategorier som strukturerende for spædbarnets subjektive oplevelse!
3. En spændende detalje i forbindelse med denne antropomorfisme er, at det synes nødvendigt for barnets psykiske udvikling, at omsorgspersonen »overvurderer« barnet og tillægger det egenskaber og kvaliteter som det endnu ikke besidder. Hermed fremmes udviklingen af netop disse egenskaber/kvaliteter (af Katzenelson benævnt »den antropomorfe fejltagelse« (Katzenelson 1994, side 66)). Omend denne fejl kan virke forvirrende i Sterns teori, synes den altså at være nødvendig i det konkrete samspil med barnet.
4. Denne drejning af Vygotski's teori er inspireret af systemteorien, bl.a. Batesons teori om mind-systemer og mind-kvaliteter.
5. I det hele taget er det karakteristisk for en lang række af de nye forskningsresultater, at de ikke er enten-eller resultater, men er afhængige af en række (til en vis grad ukontrollerbare) faktorer. Eksempelvis fremhæver Trevarthen (1995, side 600-601), at omsorgspersonen må være empatisk rettet mod spædbarnet, ligesom spædbarnet må være i en »årvågen« tilstand (Condon & Sander 1974).
6. vil blive uddybet senere.
7. Bjørksvold's brug af begrebet »det musiske« er kompleks, og for omfattende til at blive afklaret her. Blot skal det nævnes, at det musiske knytter an til muserne i den græske mytologi, det ekspressive (jvf. musiske fag) og en lang række fænomener fra musikkens verden.